

Jan Elemans. 'Uitgeleide' bij de roman 'Kassiopeia' van Joop Poulssen, Eleboek, Huissen 2004.

Deze PDF is onderdeel van de website over Jan Elemans en zijn werk, onderdeel van www.cubra.nl

De PDF is uitsluitend bestemd voor eigen gebruik.

Copyright (C) 2004 Jan Elemans & 2020 Stichting Cultureel Brabant.

UITGELEIDE

De Brieven

Volgens een mondelinge mededeling van zijn broer Niek is Joop Poulssen op 14 december 1986 begonnen aan een roman. Aan dé roman, want bij die ene is het gebleven. In brieven aan Jan en Gertrude Starink in het Engelse St.Ives, de enige voor mij toegankelijk, schrijft hij het liefst over zijn vorderingen als tekenaar: het lijkt meer dan het is, hij is er te laat aan begonnen, maar het is wel leuk werken, tekenen. En je kunt ermee doorgaan tot diep in je ouderdom. Kinds geworden? Kun je toch nog tekenen! Woensdag, 5 december 1990, deelt hij mee: "Ik ben zo bang, af en toe, dat ik binnen twee jaar ook ga dementeren, maar zou ook dat, zo iets, een beletsel zijn voor schrijven? Denk van niet. Ik denk dat, nu en dan, een geniaal auteur een toppunt bereikt als hij (wat hij daarvoor al niet kon) geen zinnen meer kan maken. De grote Romeinse auteurs konden toch óók geen zinnen maken, ze gooiden toch alles door elkaar, en schreven juist toen de meest fantastische dingen?" Joop Poulssen houdt wel van een stijl die de vrucht is van taalkundige ongehoorzaamheid. Het rechtlijnig, logisch voortschrijdende verhaal geniet niet zijn voorkeur. Per 24-XII-1997 meldt hij de Starinks dat hij een bezoek heeft gebracht aan een inrichting voor verstandelijk gehandicapten. En dat hem dat goed is bevallen: "Ik kom in dat gezelschap erg graag, voel me er bijzonder op

mijn gemak, eindelijk onder gelijken". Die sympathie en bewondering voor de zwakbegaafde deelt hij dan met zijn literaire voorbeeld waarop hij in 1959 is gepromoveerd: William Faulkner. Deze zou ook peet hebben gestaan voor de zwakbegaafde Bennie in DE METSIERS van Hugo Claus. In juist genoemde brief belijdt Joop Poulssen ook zijn liefde voor de Tachtiger Thijm: "Ik heb Van Deijssel altijd machtig gevonden, zo'n meeslepende idioot". Eerder in dit jaar schrijft Poulssen in een brief dat Carel Swinkels is overleden, een collega Neerlandicus uit Nijmegen. Deze was ook een groot bewonderaar van Van Deijssel. Hij specialiseerde zich in het dandyisme en zou zich bij mooi weer en zonneschijn ontfermen over alles wat Van Deijssel had nagelaten. Tussen al die bedrijven door zou hij ook nog op de literaire geweldenaar promoveren, ja, bij zon en mooi weer, maar het begon te regenen en al het papier dat de Haarlemse Homerus had nagelaten viel in handen van een nijver speurneusje uit Zuid-Limburg. Poulssen schrijft: "Carel Swinkels is gesuccombeerd, ik houd niet zo van dat dikke in het dagelijks leven..." In de brief van 24 december 1997 waarin hij Van Deijssel zo machtig vond, krijgen de Starinks nadere informatie: "Bekend hoe Prick door hem al voor zijn twintigste is aangesteld tot zijn officieel biograaf, Prick weet alles van hem en beschikt naast - wat hij gepubliceerd heeft (vD) - en duizenden gesprekken - over zo'n veertig kisten kleine papiertjes waarop dag voor dag alles wat vD meemaakte, o.a. over de bromvlieg (zekere dag) die om 4 uur 9 op z'n hoofd zat, en weer terugkwam om 8 over halftien, vier en twintig seconden. Ik vind dit allemaal zo dwaas, en over al die jaren zo ontroerend, dat ik bij wijze van spreken nog meer over die man zou willen te weten komen. Heb Prick, alvast, gefeliciteerd met zijn laatste onderneming; hij schreef me, op het eind van zijn brief terug dat hij over dat schrijven 72 minuten en 40 seconden had gedaan." Het is duidelijk dat Poulssen niet de Bourgondische stijl van Swinkels zal hanteren, als hij de pen opneemt. En dat doet hij, blijkens een brief van jan. 1997: "Zo blijf ik ook uitvoerig aan het schrijven aan een verhaal. Zal als het af is (denk over anderhalf jaar, heb nu twee delen, samen 350 pagina's, af) het ook nooit publiceren (wederom: als ik daar al ooit de kans voor kreeg)". Het Zo waar dit citaat mee begint, slaat op de voorafgaande uiteenzetting over zijn tekenkunst: hij zal zijn tekeningen nooit exposeren, want dat is, vindt hij, in zijn geval exhibitioneren.

In 1997 schijnt Poulssen goed te zijn opgeschoten met zijn verhaal, want in december van dat jaar meldt hij: "Verder schrijf ik aan het laatste stuk van mijn inmiddels uit drie delen bestaand verhaal." Dat hij het niet

zal publiceren, zo hij de kans krijgt, schrijft hij er niet meer bij, dat kunnen de Starinks ondertussen wel weten. Wel vermeldt hij nog dat zijn voorbeeldige broer Niek "Proust en Joyce, en Musil blijft lezen". Als het verhaal af is, kunnen Jan en Gertrude van alles verwachten maar geen streekroman à la Antoon Coolen. Alhoewel... her en der een anekdote in sappig Brabants dient niet vooraf te worden uitgesloten. In een brief uit 1993 komt een aardige typering van zijn eigen onbegrijpelijk verhaal in drie delen voor: het is de bekende mop van twee arbeiders die op een vergadering van hun vakbond luisteren naar een toespraak van de voorzitter. Vraagt de ene (het Brabants is van Poulssen): Wòr hittiet over? Zegt de andere: Da zittiër nie béj!

In de brieven ontvangt soms aan de schrijver iets dat hij liever voor zich houdt. Met zijn innerlijk leven loopt hij niet te koop. Toch schrijft hij oktober 1991 over een al dan niet rijk innerlijk: ik heb er geen, sowieso geen: "nooit van geweten. Ik registreer iets waarvan iemand kan denken dat het van mij is. Dit is dan soms meegenomen". Zo'n lapsus is natuurlijk ook mooi meegenomen voor wie de man achter de verhalenverteller Joop Poulssen nader wil bestuderen. Die vindt in diezelfde brief nog verdere informatie over de schrijversactiviteit: "Ik werk me ook regelmatig dood, niet alleen aan iets 18^eeeuws - in Nederland is dit grotendeels onverteerbaar, en daarom wel aantrekkelijk - wel werk ik ook, dit is slopend, aan 'n roman, die nooit uitkomt, óók omdat 't niet hoeft, en bovendien niet kan, niemand begrijpt er een moer van, als ik 't maar afheb vòòr ik, helemaal, uiteen val. Het werk bestaat uit 3 delen, van elk 150 pagina's. Ben nu pas op de helft. De tijd loopt hierin, zoals hij dat in werkelijkheid doet, teruguit, te weten vooruit, maar vooruit-terug. Het geheel speelt zich af in de spanne tussen 1840 en 1421. De eerste zin luidt: *Lith 1840*. Ik vind dit, nog steeds, een meesterlijke zin. Ik lees hem iedere dag zeker vier keer opnieuw. Wat daarna komt is onbegrijpelijk. Ik vind dat niet vervelend." Vervolgens geeft hij een samenvatting van enkele nog verse pagina's, behelzende een verhaal over een zekere Rindfleisch dat in het uiteindelijke werk niet werd aangetroffen. Ook in andere brieven zitten wel van die "losse" verhalen. In zijn brief van 8-V-1997: "Heb onlangs iets schokkends meegemaakt in de bus: zat een mevrouw, uit Anatolië, met haar echtgenoot te spreken, terwijl ze linkergedeelte van haar mond gewoon dichthield. Dit complement van wat ik vorig jaar hoorde en zag bij echtbaar waar we ten eten waren: dat gastheer die zich erg verdienstelijk maakte met het opruimen na iedere gang van gebruikt Geschirr, dit deed terwijl hij flook, niet gewoon, als ieder sterveling met gaatje precies mid-

den in de mond, maar met gaatje *in*, alleen, linkergedeelte van die mond, terwijl het klonk, inderdaad als gewoon fluiten. Ik heb hem hierover niet durven aanspreken, maar ik ben me, ook toen, *rôt* geschrokken". Het is een verhaal met een moraal. De verteller voegt er nl. aan toe: "Als je wat kunt, meen ik, moet je dit niet altijd laten zien". Het is de norm van de tekenaar die niet 'exposeren, van de schrijver die niet publiceren wil. Of durft. Je moet met een gebrek niet te koop lopen.

De brief van 1 januari 2000 is de laatste met informatie over zijn verhaal. Joop heeft de nieuwe eeuw gehaald maar verder dan 11 april zal hij het niet brengen: "Fit genoeg voor zoveel op en neer reizen [voor het nemen van tekenles] ben ik niet meer maar tekenen (onder leiding) vind ik nog steeds heerlijk, al is schrijven oneindig moeilijker. Ik schrijf nog steeds; moet nog ± 40 pagina's, en heb dan drie delen af. Die bestaan dan wel in een tweetal uitgaven, getypt, maar het hoeft niet uitgegeven. Omdat ik het vreselijk slecht vind allemaal, mijn tekenarbeid is echt beter, al hoeft ook hiervan niemand te weten. *Exposeren* zou ik bovendien iets afschuwelijks vinden." Joop schrijft nog steeds. Hij denkt dat hij snipverkouden is. Hij moet nog 40 pagina's. De brief is een beetje rommelig. De hand onvast. Hij hallucineert over een scherp mes. Dat is goed gezien. De levensdraad wordt afgesneden. Joop is niet verkouden. Hij gaat dood.

De Manuscripten

Toen Joop Poulssen in 2000 overleed wist buiten de familie slechts een enkeling van het driedelige verhaal dat zich, op veertig bladzijden na voltooid, in zijn studeerkamer moest bevinden. Iedere archivaris weet dat de eerste dagen na een begrafenis kritisch zijn voor waardeloze nagelaten papieren. De woonruimte moet zo snel mogelijk bezemschoon worden opgeleverd. Veel ging verloren. De rijke bibliotheek werd geveild. Toch bleef nog veel bewaard. De tekeningen gingen goeddeels naar Joop's Academie in Rotterdam. Deel I en II van de roman waren in typoscript al veilig gesteld. Ook de tekst die daarna nog gereed kwam, werd niet met het oud papier meegegeven, eigenlijk een wonder want hij bleek overgeleverd in een zo ruig bewerp dat vernietiging voor de hand had gelegen. Maar Niek had zijn grote broer altijd bewonderd, als zijn voorbeeld beschouwd: belezen, kritisch, creatief. Uit piëteit bewaarde hij de onooglijke map met Deel III, qua handschrift niet te ontcijferen en nog niet af ook. Het had niet eens een titel. De toekomst van deze geschie-

denis liet zich makkelijk voorspellen: bij het heengaan van broer Niek zou het pak van broer Sjaalman alsnog ongelezen in de papiermolen zijn verdwenen. Maar....

Precies. Aan de Starinks heeft Joop Poulssen dan al laten weten dat de delen I en II in typoscript voorhanden zijn. Merkwaaardigerwijze hebben zij die niet toegestuurd gekregen. Anderen gelukkig wel, zoal niet beide delen, dan toch een daarvan. ROEPING / RAAM alsook DE NIEUWE LINIE wordt een uitgetypte versie toegezonden. Hun reactie is niet bekend maar laat zich raden. Piet Coenen en Aat Angevaere, ooit net als JP in Nijmegen priester en student-Nederlands, wordt eveneens inzage verschaft. Ook Ton Smulders, collega aan de Tilburgse Leergangen, mag meelesen met de schichtige schrijver. Het resultaat valt tegen. De voorzichtige verkenning van het te betreden terrein der openbaarheid zorgt niet voor het steuntje in de rug dat er uiteraard van verwacht werd. Aat Angevaere merkt wel - naar eigen zeggen - dat hij een belangrijk werk kreeg toegezonden maar heeft in die dagen niet de gelegenheid om het diepgaand te bestuderen voor een gedegen reactie. Piet Coenen (als Per Cone een van de *dramatis personae*) vindt het niks. En hij is niet de enige. Het ligt voor de hand aan te nemen dat de bijval zeer klein was en de respons vooral heeft bestaan uit een grote stilte. Door deze receptie - deceptie zal Joops angst voor exhibitionisme wel zijn aangewakkerd.

Maar de wegen van de Muze zijn wonderbaar. Cis Coenen, de weduwe van Piet Coenen, als een Shakespeariaanse heldin door wroeging verteerd, besluit eind 2000 het hun toegezonden Deel I zoal niet zelf te lezen, dan toch ter lezing toe te zenden aan een aantal *periti* die ooit het hunne bijdroegen aan de leerstelligheden van de kerkvergadering van Moergestel.* Misschien niet aan elk van dezen. Mogelijk ook aan anderen. In ieder geval was ik een der gelukkigen. *Jeane* was de titel van dit Eerste Deel van een groter werk dat KASSIOPEIA bleek te heten. Lezend, begreep ik al spoedig de terughoudendheid van de vrienden-schaar. Ook mij streek de auteur bij lezing herhaaldelijk tegen de keer van mijn haren in. Maar al na enkele pagina's begreep ik ook dat ik te doen had - in het slechtste geval - met heel wat meer dan een mislukte roman. Ik bleef lezen en langzamerhand kwam mijn verstand tot stilstand. Ik gaf me gewonnen aan de bizarre wereld van Joop Poulssen, onder luid protest, dolgedraaid, geïrriteerd, in laaiende betwondering, schaterlachend

* zie hiervoor p. XVI

vanwege de Brabantse en clericale en dus wat aparte humor. En dan steeds weer die zo mooi omgegooide boekenkasten met geleerde literatuur. Niet geheel zonder ervaring met mislukte romans, werd ik zelfs jaloeers op zoiets onmogelijks als een levenswerk, een meesterwerk, en dat van een goser die ik nog als Neerlandicus in Nijmegen had zien rondlopen, priester toen nog, en voor zover ik me nu herinner zonder enig artistiek charisma. Hij las toen al vermoed ik de bijbel in het Hebreeuws, en naast WILLEM LEEVEND en FRANK ROZELAAR alle grote romans uit de Euro-Amerikaanse literatuur. Wat moet je in die tijd trouwens anders als vrij, loslopend priester in een van monniken en nonnen wemelende stad? Natuurlijk: ook de grote Franse filosofen lezen. En college lopen in toog en wat later in clergyman, met de neo-thomistische vouw nog strak in de broekspijpen.

Maar waar was Deel II? Ik had me alle moeite niet voor niets getroost, en toog op onderzoek. In den huize Coenen te Moergestel werd het niet aangetroffen. Na wat rondbellen kreeg ik het ter inzage van Aat Angevaare. Bij dit inzien raakte ik opnieuw verstrikt in het netwerk van JP's verbeeldingswereld. Om de receptie van zijn werk scheen hij zich wederom niet te bekommeren. Deel II van KASSIOPEIA bleek *Van den Briel* te heten. Ook daarin laat hij de lezer genadeloos alle hoeken en gaten zien van zijn cultuurhistorisch lunapark. Wat een wonderlijke wereld trok opnieuw aan mijn geestesoog voorbij. Een wereld vol dwaalwegen en doolhoven. Bizarre fantasieën volgden elkaar op, cultuurhistorische colleges, brokken woordkunst in de vorm van associatief gevoede improvisaties op dialekteigenaardigheden of aardrijkskundige gegevens, geleerde uiteenzettingen tegen tijd of draad, zeer zeker tegen de goede smaak van zijn erudiete lezer in. Die vroeg zich al bij *Jeane* af of ook de auteur zelf niet allang die draad was kwijt geraakt, nog wel wist wat hij er allemaal aan vast had willen knopen.

Opnieuw raakte ik op den duur in de ban van zijn zienswijze, denkwijze, schrijfwijze. Door het oerwoud van zijn hypergenueanceerde leestekens heen begon ik oog te krijgen voor het doorstromen van zijn volzinnen. Voor de vitaliteit, voor de schoonheid van zijn schijnbaar droge geleerdentaal. Oog voor zijn wondere wereld, de kracht, het temperament daarin. En bewondering voor de man, voor de studeerkamergeleerde, die, bijna onzichtbaar tussen zijn boeken, vanaf 1986 met een pen honderden pagina's vult; blad na blad, jaar in - jaar uit, zonder veel blijk van waardering, zijn innerlijke wereld naar buiten brengt. Een jaar voor zijn dood heb ik die Joop Poulssen nog ontmoet: brood- en

broodmager, afgevast zou Vondel zeggen, als een Karthuizer, nog helemaal in leven maar al zonder reserve; een windhoos, een val, een griep zou voldoende zijn; een wandelende kapstok voor zijn eigen kleren. Voorzichtig! Niet omstoten! Maar allesbehalve duf en suf, nog *compos mentis*, meer: in het gezelschap nog een vaardig causeur. Gevat en ook geestig. En ik dacht toen: een bejaarde intellectueel die ergens tussen de beschermde monumenten van Dordrecht langzaam tussen zijn oude studieboeken zit weg te roesten en nu - weer tussen de commilitonen van weleer - nog een keer opvlamt. In feite was Joop Poulssen er toen eventjes een dag tussenuit, even ontspannen in zorgeloze kout na vele, vele dagen energievretend scheppingswerk. Op het einde van Deel II wist ik: die schonkige kapstok voor de eigen kleren was een creatieve Rambo, een geweldenaar, die niet bang was om op zijn oude dag nog een groot werk aan te gaan. Zonder hulp van buiten. Een royale heuvel zoals je die wel vaker ziet van ver weg in een landschap, al jaren dood, sinds mensheugnis niet meer actief. Na twee delen wist ik met wie ik had gesproken die laatste keer. Zijn grapjes, zijn gevatheden en anekdoten kregen achteraf de voorspellende waarde van het gerommel dat voorafgaat aan het uitbarsten van een doodgewaande vuurspuwende berg. Ik nam me na lezing van de Delen I en II dan ook voor om ze beide uit te geven, op te nemen in het fonds van mijn eigen uitgeverij ELEBOEK. Ik denk niet dat ik op zuiver literaire gronden daartoe besloten heb. Hoe kun je op je dooiepiere-eentje vaststellen, besluiten en goedvinden dat iemand tot de literaire canon behoort? Ik besloot het uit te geven op grond van de waarde die ik eraan toekende: een gigantische onderneming van een cultuurhistoricus die zijn visie op het reilen en zeilen van de mens, zijn eigen waarden en normen, zijn eigen geschiedenis, zijn eigen roots, zijn eigen gevoeligheden en pousaka's uit het verleden gestalte geeft in een grote experimentele roman waarin alles zo'n beetje wordt verteld en op z'n kop gezet. Een veeljarige uitbraak van creativiteit. Een docent literatuurgeschiedenis steekt zijn nek uit, en doet het voor. Heel de trukendoos van de *creative writing* wordt omgekieperd en doorgerommeld, op zoek naar innovatieve voorbeelden die bij zijn eigen leefwijze passen. Zoiets kan lukken en dan krijg je te maken met grootheden als Proust en Joyce. Maar zelfs - zo hield ik me voor - zelfs als JP niet zo goed zou zijn als ik dacht, dan nog zou hij falen op hoog en eerbiedwaardig niveau. Dan nog zou zijn levenswerk in twee delen lang voedsel kunnen bieden aan de leeshonger van cultuurhistorici. Zelfs, als de tweedelige roman, gemeten naar de normen voor een literaire schepping, zou moeten worden beschouwd als een dap-

pere maar mislukte poging, dan zou deze nog bewaard moeten blijven vanwege de schatten die hij zo rijkelijk bevat. Het clericale, Brabantse deel van de geschiedbeoefening beschikt nog altijd niet over een Fundgrube van deze aard en kwaliteit. Ik zocht dan ook contact met de nabestaanden van de overleden auteur voor de rechten van beide getypte delen. En hoorde toen tot mijn grote vreugde (en ook wel een beetje tot mijn ontzetting) dat er tussen zijn nagelaten papieren nog een Deel III was aangetroffen, zonder titel, onvoltooid en tot overmaat van ramp ook nog onleesbaar. Het was in handen van JP's jongere broer Niek Poulssen in Den Bosch, die ik zo spoedig mogelijk daarop bezocht. Ik kreeg het onleesbare slotstuk mee naar huis, met ook daarvan de rechten voor een eenmalige, beperkte, zeg maar conserverende oplage.

Handschriften van deze omvang en moeilijkheid kom je zelden tegen. In eerste instantie was ik opgetogen over de fraaiheid van de meerkleurige bladspiegel. Ik stuurde er voorbeelden van rond aan lieden niet zonder enige smaak en eruditie uit mijn eigen omgeving; in de vage hoop dat ze het niet alleen mooi zouden vinden maar ook leesbaar. Die laatste vlieger ging niet op. De moeilijkheidsgraad leek op die van een slordig XVIe eeuwse handschrift in gotische letters. Leek. Deel III van KASSIOPEIA was moeilijker te ontcijferen. Het alfabet was te doen, na een dag of wat inlezen, op her en der een aantal slordigheden na. Maar voor de nodige correcties, aanvullingen, voorstellen tot wijziging in de vorm van *multiple choices*, verwijzingen naar eerdere of latere gebeurtenissen ter verheldering, en verder talrijke bewijsplaatsen in de vakliteratuur, voor al die accuratesse bleek nooit plaats gereserveerd. Slechts een heel enkele keer blijkt de auteur een pagina met alle toevoegingen te hebben overgeschreven, en zo'n nette pagina is dan voor de ontcijferaar een verademing. Voor de rest lijdt Poulssen aan een psychopatische zuinigheid: er mag geen schrijfruimte verloren gaan. Hoe weinig er ook aan tussenwit is, er kan altijd nog wel wat toegevoegd worden. Zo niet: dan leidt een pijl met rode punt naar elders waar wèl nog wat ruimte over is. Soms vertakken zich die pijlen nog of verwijzen ze naar een hoofdletter uit een systeem waarvoor de sleutel helaas niet wordt aangereikt. Soms plakt JP een te corrigeren fragment af met blanco papier waarop de aangepaste tekst wordt overgeschreven. Als daarin een gedeelte onleesbaar is, biedt de afgeplakte tekst daaronder wel eens uitkomst. Zo'n handschriftpagina in rood, geel en zwart, tot in de iterste hoeken volgepriegeld, vol doorhalingen en verwijspijlen, cirkels, rechthoeken en accolades werkt op zichzelf al als een vorm van beeldende

kunst. Wie ze zonder lezen overziet, heeft meteen een levendig beeld van de ingespannen, zeer gecompliceerde en veel concentratie vergende schrijversarbeid. Een bromvlieg boven een tekstpagina die alleen maar mag landen op een onbeschreven plekje, moet lang blijven rondcirkelen alvorens er een te vinden. Men ziet de *horror vacui* waardoor de schrijver wordt geteisterd. Men ziet de spanningen die de schrijfact vergezellen. Complicaties. Tegenspraken. Onzekerheden. Drang tot schrijven. Luciditeit. Twijfel. En vooral: die vasthoudendheid om al schrijvend een uitweg te vinden uit de doolhof van het eigen op drift geraakte brein. De *stream of consciousness* moet hij zien vast te houden. Of zijn het streams? En heeft JP dat tot uiting willen brengen in de paginering? Deze laatste loopt nl. niet over de eenvoudige getallenreeks van 1, 2, 3 enz. naar het einde van het manuscript. Behalve 1 en 2 is er ook nog 1b, 2a, oude 2a. Na 12, gesplitst in een oude en nieuwe 12, duidt de schrijver de aansluitende pagina's aan met de volgorde van het Griekse alfabet in kleine letters: α , $\beta\alpha$ + $\beta\beta$. Van de kleine Griekse letter wordt vervolgens overgestapt op de hoofdletter van het Arabisch schrift: A tot en met Z. De reeks pagina's die daarop volgt, wordt aangeduid met het Griekse alfabet, voluit geschreven, Alfa, Bêta, al dan niet met hoofdletter, tot en met de omega. De laatste bladzijden - het zijn er nog maar vier - worden Romeins genummerd: I, II, III en IV. Zij vormen het einde van de onvoltooide roman, van het naamloos gebleven Deel III. De laatste helft van dit deel blijkt verrassenderwijze gevuld met een traditioneel verteld geschiedverhaal, met collegestof voor wel een jaar over Jeanne d' Arc. De wilde fantasieën en theorieën, van Deel I en II en partieel nog van III monden tenslotte uit in een geleerd overzicht van wat er in de loop der tijden zoal over deze intrigerende krijgsvrouw is verschenen. Daarbij blijft de lezer zitten met de vanzelfsprekende vraag: hoe zou de schrijver bij leven en welzijn de laatste, loshangende draden van zijn tapisserie hebben afgehecht? Het enige wat van de ontbrekende 40 bladzijden uit het brein van de schrijver nog werd overgeheveld naar de virtuele lezer, zijn de twee laatste woorden, door Joop aan Niek toevertrouwd: *Ultima Thule*. IJsland? Ik denk: het Land's End van zijn innerlijk koninkrijk, verenigd onder de kroon van een alles omvattende verbeelding. Rest me in deze alinea verder slechts mede te delen dat het hier wat slordig en amateuristisch beschreven manuscript door de maanden heen langzaam maar zeker is "gekraakt" door Ted Boekelman, medefirmant in ELEBOEK.

Marie Nicolaas Joseph Poulssen werd in 1922 in Oirschot geboren, in een katholiek gezin van vier kinderen. De ouders waren afkomstig uit Zuid-Limburg. De vader, geboortig uit Terschueren-Hoensbroek, genoot een opleiding tot onderwijzer. De moeder kwam van Buchten: de eerste standplaats van de jonge meester. Hij steelt er het hart van een plaatselijke schoonheid en verdwijnt met zijn schat naar Helmond. Na deze standplaats vestigt hij zich blijvend in Oirschot, waar hij aan de Kweek van de Eerwaarde Zusters een benoeming aanvaardt als leraar Nederlands. Of hij er als docent een goede naam had weet ik niet. Als de vader pedagogisch verantwoord te werk is gegaan: langzaam en duidelijk, dan is de zoon niet in diens voetspoor getreden. Het gejammer is niet van de lucht, zodra het docentschap van Joop Poulssen (en dat heel breed genomen) ter sprake komt. Wat bedoelt ie nou toch? Zijn proefschrift, zijn roman? Onleesbaar! Zo heeft Gerard Knuvelder het in Deel 2 van zijn Handboek bij Vondel over de verhuiling als waardevol raadsel, naar aanleiding van JP's artikel *Vondels Glans* in Raam, waarover meer op p.XIV. Knuvelder slaagt er niet in Joops betoog naar tevredenheid samen te vatten. In een voetnoot doet hij het dan ook nog eens dunnetjes over, en voorzichtig, want hij begint met een restrictie: 'Bedoeld is denkelijk...' Clair-obscur dus niet alleen bij Vondel en Rembrandt. Eerder genoemde Smulders over Joops Maerlant-dictaat: interessant maar zonder enige lijn. Als leraar op de Kweekschool in Oirschot kun je zo'n autonome houding niet innemen. Gelukkig heeft de zoon uit de erfmassa van zijn vader een deel overgenomen dat van direct belang is voor het ontstaan van zijn roman. Ook Poulssen sr. schreef! In het Limburgs dialect voor tijdschriften als V.E.L.D.E.K.E. en DE MAASGOUW. En in het Hoog Hollands voor met name DE KATHOLIEKE ILLUSTRATIE. Reeds als jongen had ook JP de gave van het vertellen, hele verhalen verzong hij ter plekke, bv. over DE DIKKE DAME, een feuilleton in net zoveel delen als Niek maar horen wilde.

In de brief aan de Starinks over zijn bewondering voor Lodewijk van Deijssel brengt Joop ook diens opvattingen over België in het geding, over het Vlaams daar, het Frans. De houding van beiden is ten aanzien van het Vlaams ambigu: "We zijn de laatste tijd ook Wallonië aan het verkennen, een volkomen uitgeputte streek... met een bouwvallige stad Luik beschikt het over zo'n gevarieerd rijk verleden, dat het boerenland Vlaanders {dat ook wel een verleden heeft, maar ja - Van Deijssel: <Ja ja, wat een volkje> (Hij heeft er eens naar toe ontmoeten) - } ook wel heeft,

nogmaals: ja ja!" Deze dubbele bevestiging wijst in haar ironie op een moeilijke keuze tussen Waals en Vlaams. Tussen de eigen moedertaal en het Frans. De echte moedertaal, de taal van de moeder, zal een ABN geweest zijn als men mag verwachten van een intellectueel in Oirschot tijdens het interbellum, met bronsgroene resten van een alte Fassung: het sleep- en stoottoontje van de zangerigheid van het Limburgse dialect. Met het restje Frans natuurlijk waar de Walen zich ooit zo op verkeken hebben. Het restje Frans ook dat later nog kunstmatig door Ursulinen is ingebracht op een Waalse kostschool. Na het beeldige ja-ja van Van Deijssel vertrouwt haar oudste zoon aan de Starinks toe: "Mijn moeder is in Luik op kostschool geweest, en heeft daar Frans leren spreken... en heeft daar ook een prachtig handschrift geleerd, en er veel vrolijkheid van overgehouden." Het ja-ja van Van Deijssel is ook Joop Poulssen niet vreemd. Als historicus van vlees en bloed kan hij niet anders dan ook de historie van de Vlaamse cultuur bewonderen, van Gent, Brugge, Brussel. Maar gaat zijn hart uit naar de Primitieven? Luik, en daarachter Parijs liggen hem nader aan het hart, de decadente mengeling van hartstocht, schoonheid, wreedheid, luxe en vroomheid. Een prins die met het zwaard ten oorlog trekt en als bisschop opgaat naar het altaar. Twee zielen ook in de schrijversborst van Joop Poulssen? Ja ja, het bisdom Luik had het kerkelijk tot onze nieuwste geschiedenis her en der in Brabant voor het zeggen. Ook in de onderhavige roman speelt de Prins-Bisschop een belangrijke rol. Al is Parijs als symbool van een wordende natie veel belangrijker.

Het ligt niet voor de hand te denken dat de ouders van Joop Poulssen het Brabants nog correct hebben leren spreken. Joop die schoolging tussen alom Brabants sprekende leerlingen en over een paar oortjes beschikte die zeer gevoelig waren voor het verschijnsel taal, sprak dat Brabants natuurlijk wel. In ieder geval bewijzen zijn passages in Deel I met staaltjes van dit dialect dat hij het niet alleen moet hebben kunnen spreken: hij schrijft het zelfs, en wel zo dat je eruit kunt aflezen dat hij het ook kon analyseren. Van die affiniteit getuigt ook zijn (overigens nergens uitgesproken) bewondering voor Antoon Coolen, de expressionistische taalkunstenaar die hem toch ook weer met *Vlaanders* verbindt, met Streuvels en Permeke. En het is Coolen uiteraard niet ontgaan dat Josef Cantré het beeld van de boerenapostel Van den Elsen heeft uitgehakt in de toren van de Abdij in Heeswijk, waar hij, Coolen, middelbaar onderwijs heeft gevolgd. Hoe dan ook: Coolen schrijft zoals Cantré de romans van die tijd illustreert. Coolen schrijft onder de rook van hetzelfde Eindhoven waar-

onder Joop Poulssen opgroeit tijdens diens topjaren. In KASSIOPEIA I zal hij voor zijn voorganger een monument oprichten.

Van Poulssens drie doopnamen gaat die van Maria voorop, en die doet dat niet voor niets. Het is een devotieel relict uit de Middeleeuwen. Daarin verkoopt *Mariken van Nieumeghen* haar ziel aan de duivel, op een heel klein uithoekje na, dat blijft gereserveerd voor haar meest geliefde heilige: als ze al pacterend met de duivel haar naam verandert in Emmeken is dat de M van Maria, de Moeder van God, Slievrouw in goed Brabants. Van die eenvoudige Mariale vroomheid is bij Joop Poulssen althans in zijn latere leven maar weinig meer over. Die past ook niet bij zijn gecompliceerde persoonlijkheid. Warm, spontaan, trouw, toegewijd en eenvoudig, het zijn kenmerken die horen bij een volkse vroomheid en die verwacht men eerder in de warmte van het gezin dan in de organisatie van een seminarie: daar heeft men niet veel op met wonderen. Daar hebben ze hun handen vol aan het ene, heilige, katholieke en apostolische van de kerk die ze dienen. Als Joop Poulssen opgroeit, studeert en afstudeert moet het volk allengs meer de steun van de hoge heren missen. De streng traditionele Martien Coppens uit Eindhoven legt de late uitbloei van de vroomheid der eenvoudigen nog vast, omdat ze fotogeniek is en omdat hij voorvoelt dat ze verdwijnt: hij documenteert ook. Iets ervan terug vinden we nog in de lyriek van Gerard Wijdeveld en Jacques Schreurs. En tussen 1936 en 1950 gaan volksgeloof en volkskunst nog één keer samen in de kortstondige renaissance van de keramische nijverheid te Tegelen en Beesel, tevens een laatste, beslissend gevecht tegen de neogotische santenkraam in gips, met medewerkers als Joep Nicolas, Charles Eyck, Suzanne Nicolas-Nijs en Charles Grips uit Vught die voor de markering van Haar beeweg in Den Bosch een gevelmadonna ontwierp, nog zoals het hoort, in een grote, weelderige mantel en met een klein, lief gezicht. Verder had je in die jaren voor het katholieke gezin de prachtige almanakken van de nog jonge uitgeverij Het Spectrum: ZONNEWIJZER (1939, 1940) en DE WINDROOS (1940), culturele vorming van hoge kwaliteit: schrijvers, beeldende kunstenaars, geleerden en boekverzorgers. Een toppunt van mooie vroomheid dat nadien nooit meer is bereikt. Daaraan vooraf gingen de ook al fraaie en sjieke gezinsboeken van Het Nederlandsch Boekhuis te Tilburg: ALS HET WINTERT... In dat van 1930 - Joop weet al aardig de weg op de Lagere School - figureert Antoon Coolen met een voorproefje van PEELWERKERS. Er is nog geen wolkje aan de lucht.

Na de oorlog - niet alle katholieke uitgevers, schrijvers, kunstenaars

en typografen zijn er ongeschonden uitgekomen - verschijnt dan bij hetzelfde Spectrum het meditatieboek INNERLIJK LEVEN van W.Grossouw. De opdracht is opmerkelijk: gesteld in het Latijn van de geleerde, ademt ze naar de inhoud nog geheel de geest van het vrome volk: Dulci Dominae Silvaducensi Praeclarae humiliter et ardentem D.D.D. Auctor. De schrijver wijdt zijn boek aan de even beroemde als Lieve Vrouw van Den Bosch. Verder wordt de tekst van de meditatie getekend door de kaalslag van allerlei God- en schriftgeleerden die in de oorlog alle tijd hadden om het een en ander nog eens te overdenken. Grossouws INNERLIJK LEVEN plaveit de weg naar de beeldenstorm die na Vaticanum II opsteekt en als een windhoos door de katholieke kerken raast. Het voorbeeld van de goede volksheilige komt er niet meer in voor, net zo min als de goede werken: sola scriptura!

Grossouws BIJBELSE VROOMHEID van 1955 is op eenzelfde leest geschoeid: die van de Schrift. De vroomheid van het volk met allerlei gewijd en ongewijd ritueel is achterhaald, er breekt een nieuwe, revolutionaire periode aan die om een meer bijbelse vroomheid vraagt. Versterving? Onthouding? Jezus zelf ziet meer onheil voortspruiten uit de rijkdom dan uit de sexualiteit van de mens. En als Joop Poulssen in Nijmegen Nederlands gaat studeren, komt hij daar zijn leermeester Grossouw van het seminarie weer tegen als hoogleraar. Versterving? Als in de jaren '30 neomisten in hun eigen parochie feestelijk worden ingehaald, moeten ze door erepoorten met veelal het opschrift: *Tu es Sacerdos in Aeternum!* Onthouding? Grossouw heeft al vroeg een nieuw tijdperk, een grote omwenteling zien aankomen. Joop studeert te Nijmegen in de nadagen van een verleden tijd, in het voorgeborchte van een nieuwe. Een van de oudere hoogleraren in Nijmegen is Prof.Mr.W.J.A.J.Duynstee C.S.S.R., in de jaren 20 al auteur van de bestseller DE LEER DER KUISHEID. Onthouding? Onkuisheid is volgens deze Oude Duyn altijd doodzonde. Wie die kuisheid maar een moeilijke opgave vindt, krijgt van de auteur een goede raad: "Laat men zorgen goed en nuttig bezig te blijven, en niet te luieren en suffen en soezen. Voor heel wat mensen is een ijverige toeleg op hun werk het beste remedie voor allerlei fantasieën. St.Hiëronymus ging Hebreeuwsch studeeren om eenigermate de kwelling der slechte verbeeldingen te verminderen..." Uiterekend deze jurist fungeert een oorlog later als Thomistisch engelbewaarder voor de Nijmeegse psychiater A.Terruwe. Deze laatste plukt in haar drukke praktijk in de jaren 40-50 de wrange vruchten van het zaad ooit nog in de oude spelling door de godgeleerde jurist uitgestrooid. Tot haar cliëntèle

behoren uiteraard ook vele priesters-studenten: bijbels vroom, kwam hun dat Hebreeuws goed van pas. Joop Poulssen legt in deze jaren de basis voor de onafzienbare literatuurlijst in zijn dissertatie van 1959.

Van de Nijmeegse hoogleraren Nederlands zijn er dan opvallend veel die zich in het werk van Vondel hebben verdiept. Bernardus Hilarius Molkenboer O.P. (1879) publiceerde in 1933 HET RHYTHME VAN DE VONDELWAARDERING. Gerard Brom (1882) schrijft zijn proefschrift over de religieuze ontwikkeling van Vondel zelfs tweemaal: VONDELS BEKERING wordt zo'n dertig jaar later hernomen als VONDELS GELOOF. L.C.Michels (1887) promoveert eveneens op Vondel, en als Brom in 1952 met emeritaat gaat, wordt hij opgevolgd door Anton van Duinkerken, dan al sinds 1940 te Leiden bijzonder hoogleraar in de Vondelwetenschap. Geen wonder derhalve dat Joop Poulssen van de stellingen bij zijn proefschrift er vier aan Vondel wijdt. Als daarna nog een wetenschappelijk werk van zijn hand verschijnt is dat een tijdschriftartikel in RAAM, voorheen ROEPING (nov. 1963) p. 1-140: een beoordeling van wat W.A.P. Smit over Vondel schrijft, zó uitvoerig dat het als boekwerk moet worden aangemerkt. De voetnoten bij deze special van RAAM verraden een verbazingwekkende belezenheid inzake de wortels van de Nederlandse en dus ook die van de Franse renaissance: de academies in Parijs en de wording van de Franse natie. Als lezer begeeft zich Joop Poulssen aldaar in de maalstroom van religieuze en politieke tegenstellingen. Als hij daarbij al een partij volgt, is het die van de verdraagzaamheid. Uit deze grondstoffen van zijn belezenheid bouwt hij een belangrijk deel van zijn roman.

Dat JP niet terugschrikt voor grote, cultuurhistorische onderwerpen is duidelijk. Als Neerlandicus moet hij in Nijmegen een hongerige boekenwurm zijn geweest. De analytische filosofie was er niet populair. Men had er meer op met grootheden als Sartre, Marcel, Minkowski, Bachelard en Bergson. Buytendijk kwam op zijn colleges zitplaatsen tekort. Hun gedachtegoed vindt men terug in JP's wijsgerige aandacht voor het dier, de elementen, interioriteit-exterioriteit en de tijdsbeleving. In het Piusconvict woonde hij samen met andere priestersstudenten. Ze leefden daar in de grote stilte voor de storm. Ze lazen er niet alleen de moderne, vooral Franse filosofen. Ze werden er ook geconfronteerd met de nieuwe spiritualiteit en de nieuwe waardering van de sexualiteit. Uiteraard waren er verschillenden in therapie bij Terruwe, waar Rome zich steeds meer zorgen over maakte. In geen van hen brandde het apologetisch vuur waardoor Brom werd verteerd. De meditatieve opschoning van een Grossouw

effende het pad naar de oecumene. Het kan niet anders of in deze psychisch zo revolutionaire jaren komt ook het verworven priesterschap in het geding. Zeer velen zullen het ambt verlaten. De eersten treden al uit. En onder die omstandigheden ontstaat ook een apart soort clericale humor, waarvan in de roman van JP de nodige sporen zijn terug te vinden. Ook hij zal het ambt verlaten en vervolgens driemaal de huwelijks staat kiezen c.q. een staat die daar tegenwoordig wel vaker voor staat. In de loop der jaren zal de omvangrijke gestalte van Thomas van Aquino ijler en ijler worden in de ogen van de gewezen priester. De roman wemelt van de transgressies, staten of *graden van zichtbaarheid*. Zelf zal Joop nog actief deelnemen aan *vieringen* van de antroposofen. In die kringen meent men trouwens dat de Aquiner ons werd wedergeboren in de gedaante van Rudolf Steiner.

Een enkel woord nog over het studentenleven toen in Nijmegen. De Neerlandici waren georganiseerd in Het Gilde *Achter het Vercken*, meer een zelden samenkomende schertsvereniging. Van engagement met het vak, de religie of de partij was er nauwelijks sprake. Van de leden hadden er velen een speciale band met het studentenblad VOX CAROLINA. Dit had ook nauwelijks een boodschap aan de universitaire samenleving en werd volgeschreven door een beperkt aantal literaire beloften, oudere jaars, dekselse stilisten, niet altijd zonder talent, bijna altijd zonder engagement. Sierlijk proza, dandyistisch, gevoelig soms en simpel à la Nescio, ook wel luchtig en naïef à la Winny the Pooh. Ook veel grappen en mystificaties. Joop Poulssen kende er van die mensen, hield er ook veel later nog wel contact mee, zal veel ook wel gewaardeerd hebben maar stond er los van. Hij heeft er niet in geschreven. Experimenteel was de VOX CAROLINA nooit. JP is dat in zijn ene grote literaire werk in hevige mate. Hij zal ook in die tijd de romans ontdekt hebben van Faulkner, voor velen toen onleesbaar. JP promoveerde erop met een onderzoek naar een deel van de romans. Die toetste hij aan de hand van begrippen die hij vond bij Gaston Bachelard. Het proefschrift was in tegenstelling tot de kroketten in Madurodam aan de grote kant, en eveneens voor velen onleesbaar. Wils, zijn promotor, zou het niet eens begrepen hebben.

De Roman

Na zijn afstuderen heeft JP tot zijn pensioen Nederlands gedoceerd, hoofdzakelijk aan de Leergangen in Tilburg. Tot zijn collega's behoren

daar de twee jaar oudere Joop Liesker (bij wie hij bijna tot zijn dood toe tekenles haalt) alsook zijn mede-Neerlandici uit Nijmegen: Piet Coenen, Harry Hermkens en Jan Starink. Coenen was een priester van het bisdom Roermond, geboortig uit Obbicht en Papenhoven en woonachtig in Moergestel, in de Postelstraat, in een paleismatige pastorie, tot diep in de XIXe eeuw bemand door pastoors die werden benoemd door de abt van de Premonstratensers in het Belgische Postel. Daarnaast, tegelijkertijd zijn er innige banden tussen de parochie en het bisdom Luik. In de voormalige pastorie komen de Tilburgse Neerlandici regelmatig samen onder het genot van spijs en drank, in een sfeer van vriendschap, kennis, kunst en ook wel religieuze herinnering. De gastheer houdt zich op de achtergrond tijdens deze *kerkvergaderingen*. Hij treedt wel eminent op in de roman van Joop, en daar dan onder de naam van Per Cone, als bewoner van een paleis te Illijkhoven.

De band met Luik en de Norbertijnen doet zich ook voor in de geschiedenis van Lith(oyen), waar tot de dag van vandaag de pastoor nòg door de abt van de Praemonstratensers, nu die van Berne, wordt benoemd. Zolang de voorraad strekt. Lith speelt in de roman een grote rol, groter dan het aangrenzende Gelderse Batenburg en Appeltern. Die staan voor de Reformatie aan de overzijde van de grote rivier: goedmoedig, goedlachs, welwillend en fraai getypeerd, meer vanuit de œcumenische gezindheid van Grossouw dan vanuit de vinnige, zij 't niet vijandige benadering van Brom. Een andere rest van een persoonlijk verleden is natuurlijk ook het romanwerk van Antoon Coolen. Heeft JP een van zijn verhalen met zijn studenten in Tilburg gelezen, geanalyseerd? Feit is dat DORP AAN DE RIVIER als substraat meespeelt in het verhaal van Deel I: *Jeane*. Sommige namen zijn zelfs hetzelfde. Ook Deel I is een moordverhaal met meerdere verdachten, een corpus delicti, een vrouw met een verleden, een genootschap, een onheilspellende rivier. Het slachtoffer is bij JP geen molenaar maar een varken. Veel lezers haken hier af: ze blijven enkel mensenbloed. Het varken stáát ergens voor. Ik denk voor het ongerept, dus ongehinderd door wiens LEER DER KUISHEID dan ook, samenvallen met je eigen basale behoeften. En daaruit voortvloeiend ook voor de vrijheid van denken, onderzoeken en schrijven, voor de vrijheid om te spelen, om te spotten met wetten zonder waarden; voor de houding van minstens sommigen van de Neerlandici die in Nijmegen als zodanig lid waren van Het Gilde *Achter het Vercken*. Het had geen doel, anders dan ieder jaar een schertscollege te verzorgen voor de eerstejaars, alsmede ieder jaar voor alle leden met of zonder dame een groot feest. Van één

herinner ik me een gesprek met een controleur van de Buma die langs me heen in de zaal kijkt en zegt: verrek, een verken! En dat was goed gezien: op dat feest hadden we een levend varken tussen ons op de dansvloer! Dit absurdistisch, kolderiek element vinden we overvloedig terug in de roman van JP. Maar dan wel ingebed in het geheel van een grote levensernst, zoals die spreekt uit een motto van Minkowski: *Car l'homme est fait pour rechercher l'humain*. In een leven van lezen en filosoferen, dagelijks weggedoken in zijn studeerkamer tussen tientallen boeken voor het grijpen om hem heen, voedde JP een grote liefde: die voor de Franse cultuur. Het Brabantse jongetje met Limburgse wortels, opgegroeid in de schaduw van de voor Oirschot wel wat groot uitgevallen Sint Petruskerk, opgevoed volgens de strenge normen van een katholieke leer anno jaren '30, geschoold in Grieks en Latijn op het Klein, in filosofie, theologie op het Groot Seminarie, in Nijmegen geconfronteerd met vooral de moderne Franse denkers en de gevolgen van de psychoanalyse voor het priesterschap van hemzelf en zoveel anderen in het Piusconvict, na een beroepsleven als docent literatuurgeschiedenis, na een samenleven achtereenvolgens met drie vrouwen ("zoals een van mijn drie schoonvaders placht te zeggen...") en na een half leven tekenles in een poging langs andere weg althans iets van het raadsel leven waar we in verward zijn vast te leggen, na dit alles, en dat nog wel voor een man zonder innerlijk, verbaast dat jongetje achteraf niemand als het in zijn najaren, voorzien van alle tijd, een ultieme poging doet om de wereld van zijn beleving over te brengen aan zijn medebewoners in het menselijk convict, althans aan een deel daarvan, aan een handjevol lezers, met een roman waarin schier alle soorten roman vertegenwoordigd zijn. Normen, waarden, idealen heeft hij ook in eigen leven zien veranderen. Taalfilosoof, cultuurhistoricus, psycholoog en kunstbelevend, levend in verschillende werelden en tijden tegelijkertijd, werpt hij een irenische blik op het reilen en zeilen van de mens. De vechtlust van Brom is verre van hem. Brom kan sarcastisch zijn. Zijn leerling heeft de gave van de ironie. Het eenvoudige stelsel van normen en waarden uit zijn jeugd is zo gecompliceerd geraakt dat hij DORP AAN DE RIVIER van de in wezen simpele Coolen in eigen zeer genuanceerd idioom oververtelt, niet aan de open haard maar bij de radiator voor de kinderen die hij niet heeft. Alles binnen de enge grenzen van het eigen leven, van een generatie is maar een windvlaag over het water. Waar het om gaat is de grote rivier. In *Jeane* is dat de Maas, die het protestante deel van de natie, het katholieke Brabant en Limburg verbindt met de oorsprong van onze beschaving: Luik. Parijs,

Orleans. Geuzen en papen? Rimpelingen! Moeiteloos neemt JP de simpelste herinneringen op in zijn Gesamtkunstwerk. Als Piet Coenen zijn olie-kachel bijvult terwijl ze nog brandt, is de roetschade in zijn bibliotheek enorm, wat in KASSIOPEIA wordt uitgegroot tot een paleisbrand. Zijn eigen tekenwerk leidt tot een breed uitgemeten passage over Albrecht Dürer. Lith is Illion. De wereld van Grieken en Romeinen moeten de Klein Seminarist ooit diep getroffen hebben, want de waarheid van die klassieke leugenverhalen verleiden eeuwen later JP om eenvoudige personages uit een streekroman te herscheppen tot mythische figuren. Niet uit puur speelsheid zoals Coolen doet in DORP AAN DE RIVIER. Daarin vallen de dochters van de havenhoer Mammeke niet ver van de stam, en worden door de dokter de hetaeren genoemd, ook wel de Aspasia's. Bij JP heten De Nerée en diens dochters uit Babberich Nereus en de Nereïden. Jeane, geboren als Kryzonowska op 6-IX-1804 in Leipzig, overleeft in 1813 de Völkerschlacht, vlucht 1829 door een gat in de Muur via Münster en Babberich naar Appeltern (Akropolis) en Batenburg, waar ze ongehuwd bevalt van een kind (Andromeda), verwekt door de zoon van de ambtman: Cornelis van Rechteren (Kepheus). In 1837 verhuist Jeane naar een buitenhuisje in Lith waarin ze samenwoont met Ananka (Danaë), die een kind heeft van de dorpsnotabele Suys (Zeus) die een bier brouwt dat Jupiter heet en uiteraard familie is van Mgr. Suys, de schepper van *H. Landstichting* bij Nijmegen. Grootvader van Rechteren heet in de bovenwereld Poseidon, diens echtgenote Fama. In de dorpsstoren geen haan maar een snoek. De vader van Ananka is Siem Krist (Acrisius), die een timmerman in dienst heeft met de mooie naam Eumaios, uitvinder van de hele mens. En dan is er nog Lith zelf, Troje, de plaats waar de moord op het varken is gepleegd, net als bij Coolen met een corpus delicti dat bij een onschuldige is gestolen. Het dorp ligt aan de Maas die onzichtbaar in de diepte verweringspuin meevoert. Ze is een mythische rivier. Soms stroomt ze terug, stroomópwaarts, in conjunctie met de tijd waarover JP waarschijnlijk reeds als student heeft nagedacht met de filosofen die daar toen in de mode waren. Tijd is voor JP een kernpunt in zijn evaluatie van het eigen verleden, van de geschiedenis van West-Europa. Alles gebeurt tegelijk. De tijd stroomt heen en weer plus heen! Dat heeft te maken met de bovenbeelden van de dramatis personae. De rol van Jeane is van alle tijden. Naar haar zijn de drie delen dan ook genoemd: KASSIOPEIA. Deze staat niet voor niets aan de hemel boven ons. Haar wellust, bijna onmerkbaar weergegeven in de beschrijving van het biljartspel, houdt de wereld in stand. Onderhuids speelt zich in de individuen, onzichtbaar voor

de anderen een tijdeloos drama af. Wreed, ondoorgrondelijk, zinloos.

Het is dit drama van iedereen en alle tijden dat JP ons probeert te vertellen in een schier eindeloos en bizar verhaal. De vorm die hij ervoor koos is die van een experimentele roman. Die verhalen hoeven dan ook geen zin te hebben voor de verteller, ze leiden tot niets, ze hoeven dan ook niet afgemaakt te worden, geen duidelijk verband te hebben - althans niet steeds - met andere verhalen eerder of later in de roman. De zin zit in het verhaal zelf. Die desondanks zozeer zingevende verhalen worden afgewisseld door tal van scherpzinnige of wijsneuzige of kolderieke uiteenzettingen die de lezer tot het uiterste kwellen dan wel vermaken. Soms laat JP zich verleiden tot een *écriture automatique*, tot een zelfbevrijdend bad van alleen maar in welluidendheid klaterende taal. Ook het *objet trouvé* wordt niet geschuwd: de vroegnegentiende eeuwse rekening van de Harensse Smid - waar heeft ie dat juweel toch gevonden - ademt de sfeer van Lith 1840 beter dan wie ook kan beschrijven. Al mag gezegd dat ook JP de dorpsroddels in het winkeltje van Luites knap heeft weergegeven. Natuurlijk hebben hem tijdens het schrijven bewust dan wel onbewust de nodige voorbeelden door het hoofd gespeeld. In de autonoomlyrische gedeelten bespeuren we zijn affiniteit met de Vijftigers, die hij in Tilburg zo graag met zijn leerlingen analyseerde. William Faulkner kende hij door en door, en ook dat liet sporen na. Wie KASSIOPEIA niet leest maar dóórbladert, herkent al de inspiratie die is uitgegaan van de *Wake* van James Joyce. Er zijn nog wel meer invloeden aan te wijzen. Niemand sterft als een onbeschreven blad. Zo kun je ook niet een heel leven docent zijn zonder daardoor misvormd, desgewenst getekend te worden. De betogende delen in KASSIOPEIA verraden de stijl van de lesgever, van de bevlogen docent die zijn college graag besluit met een afmaker: een formulering die blijft hangen, in de trant van Brom maar dan verstild. Het zijn de aankijkzinnen waarmee JP menig episch element verzegelt.

Een filosofische roman? Een streekroman? Een historische roman? Een avonturenroman? Ook een Katholieke roman, en dat is in deze tijd toch wel iets heel bijzonders. Bovendien valt er wat te lachen in deze geleerdenroman met een resem intertekstuele hints. Maar wat voor roman dan ook, het slot van KASSIOPEIA ontbreekt, beter gezegd: het einde van dat slot. De laatste twee grote hoofdstukken van Deel III vormen de afwikkeling van de roman die eindigt met de apotheose van Jeanne d'Arc: in haar komt al het goede dat JP bijelkaar heeft gedacht samen. Hij deelt dit zelf mee aan zijn virtuele lezers in een commentaar op zijn eigen KASSIOPEIA dat in de nalatenschap bij het ms van de roman werd

aangetroffen. Het beslaat zo'n twintig blaadjes tekst op A4 - formaat en is overgeleverd in een handschrift even fraai, dynamisch en onleesbaar als dat van de roman. In dit commentaar worden dwarsverbindingen gelegd naar vroegere of latere passages, bronnen genoemd, ook wel weergegeven, waaruit is geput. De auteur legt erin uit of denkt dat hij dat doet: waarom het verhaal wordt doorspekt met moeilijke theorieën. Zelfs de historicus krijgt een plaats in JP's kunstfilosofisch heelal. Cirkonfleks - voor een aanmerkelijk deel het *alter ego* van JP - wordt vanwege zijn streken over de knieën gelegd. Verfijningen van reeds in de roman gedane mededelingen alom. Een analyse van dit commentaar valt nog niet te geven: pas enkele fragmenten zijn ontcijferd. De transcriptie van het geheel zal nog wel even op zich laten wachten. Onderhavige bladen zijn toegevoegd aan het hs van Deel III, waar het zozeer mee verbonden is: inhoudelijk en visueel is duidelijk sprake van een en hetzelfde schepingsproces. Andere Poulsseniana waarover ik kon beschikken worden aan ditzelfde archief toegevoegd.

Als JP in een brief aan de Starinks meldt dat hij geen innerlijk heeft, wijst dat minstens in de richting van een vervreemding die hij in zichzelf heeft waargenomen, en waaraan hij dan ook wel zal hebben geleden. Vanuit die onbetrokkenheid met zichzelf die in principe toch ieder engagement met een zinvol wereldbeeld onmogelijk maakt, creëert Joop Poulssen dan een samenhang tussen allen door alle tijden heen. In niet-aflatende concentratie, jaren lang, bijna in ascetische afzondering schijnt hij daarin - zoveel jaren na al die commotie rond Terruwe - alsnog te slagen, althans voor zover, zolang hij schrijft. Tekenen vond hij makkelijker dan schrijven. Maar hij schreef. Om al schrijvend zich een innerlijk te verwerven. Al schrijvend gaf hij zin aan zijn problematisch bestaan als in een queeste naar de Graal. Zelf noemt hij het de Droon, een woord dat bevrijdt, inzicht verschaft, verlost. Het Muziekwoord. De meest ontroerende passages zijn die waar hij het dier beschouwt: het varken, de kat, de hond, het vogeltje en, vooral, het paard. En bovenal: het paard van Jeanne d'Arc. Deze laatste vertegenwoordigt de hoogste graad van *zijn* tot nog toe door een mens bereikt.

Het gewaagdst denkbaar expressiemiddel in een experimentele roman is een uitvoerig traditioneel slotverhaal. En juist dat nu gebruikt JP. Dat hij dan de Graal heeft gevonden is misschien teveel gezegd. Wel lijkt er over de schrijver een vorm van warmte, rust en vrede te zijn nedergedaald als hij er zich in Deel III, tweede helft, toe zet om alles wat hij daarvoor heeft geanalyseerd, benoemd, beschreven, gefantaseerd, omspeeld, uitge-

probeerd, verhit, gekoeld, bespot: samen te brengen in een chronologisch, logisch verlopend verhaal, niet eens zelf gefantaseerd maar bij elkaar gelezen uit andermans geleerde boeken. De roman en het leven van JP eindigen met een reeks colleges over het leven, de processen en de vuurdood van Jeanne d'Arc uit Domrémy; sur la Meuse, moeten we erbij zeggen want ze is een metamorfose van de Jeane uit Lith aan de Maas. De roman loopt van 1840 tot 1421: de Maagd van Orleans heeft dan nog tien jaar te gaan. Ze hoort stemmen. Ze is een vrouw te paard in mannenkleden. In haar vloeit alles samen: het hemelse muziekwoord en de harmonie tussen de mens en het hoge dier beneden haar. Jeanne komt om in de vlammen van haar waan, gevoed door stemmen die door niemand worden verstaan, dus ook niet aanvaard als boodschap uit de sferen van een hogere waarheid. JP spiegelt zich in de warmte van haar voorbeeld. Is er een hemel van waaruit gesproken kan worden? Wat een vraag. Vergeleken met de boerendochter uit Domrémy aan de Maas zijn alle koninginnen uit de wordingsgeschiedenis van Frankrijk trutten. Brulé vijf, zeggen de Fransen. Joop Poulssen is in het koud vuur van zijn literaire ambitie omgekomen. En daar mocht wel iets tegenover staan. Deze uitgave, in een oplage van 100 exemplaren. Daarvan zijn er op belangrijke leesplekken door heel Nederland 25 gratis uitgezet.

Hiermee is mijn taak geëindigd. Het laatste woord is aan de lezer. Deze zal zich realiseren dat de auteur een groot werk is aangegaan. Hij moest het voltooiën onder een stolp van concentratie in een arbeidsgang van vele jaren. Onder een stolp van exterioriserend glas dat bereid is alles door te laten. Onder een stolp van eigen eenzaamheid evenzeer. Geen man zonder eigenschappen, kenmerkt JP zich als een man-zonder-zelf, een besef dat wel een van de inspiratiebronnen zal zijn geweest. De vervreemdingstheorieën fungeren niet voor niets in JP's commentaar, en daar in samenhang met diens exterioriteitsprincipe. Schrijvend onder de stolp zal hij gelukkig zijn geweest. Stof genoeg. Hij zette zich tot schrijven om orde aan te brengen in de chaos van een bijna onbegrensde binnenwereld. En dit verlangen naar orde, overzicht, inzicht leidde tot een lang verhaal: een taalbouwsel met zo'n ingewikkelde structuur en van zo'n omvang dat je er steeds weer in dreigt te verdwalen. Daarbij: Joop Poulssen is al een oude man als hij 't waagstuk onderneemt. Meelezers heeft hij niet, krijgt hij niet mee. Een uitgever heeft hij ook al niet: van die kant bereikt hem dus ook niet de hulp van een begrijpende, meedenkende redacteur. En dat zou, gezien de moeilijkheidsgraad van het werk, geen overbodige luxe zijn geweest. Onder de koepel van zijn schrijfstolp bleef hij

overgeleverd aan de mythologische figuren van zijn eigen geest. Hij had als schrijver niet veel plek nodig in zijn huis. Zijn tafelblad was de wereld. Vanuit zijn stolp keek hij zo in de sterrenhemel. Tijd en plaats schuiven door elkaar. Een vrouw bij Coolen in Lith? Bij Homerus? JP plaatst ze moeiteloos als sterrenbeeld aan het firmament. Maar dat wil niet zeggen dat hij al schrijvend aan zijn *Symphonie Phantastique* geen meedenker had kunnen gebruiken. Voor Deel III is hij zelfs niet meer toegekomen aan een eerste correctie. Slordigheden, inconsequenties, gedachtegangen die scherper, concreter hadden gekund, passages die beter, korter of hoe ook anders hadden gekund? Ongetwijfeld.

Als tekstbezorger heb ik in Deel I en II geen verbeteringen aangebracht al realiseerde ik me dat het typoscript hiervan nog niet geheel was uitgekristalliseerd. In Deel III was ik overgeleverd aan een lastig te ontcijferen handschrift dat her en der nog niet stillag, en tenslotte ook nog onvoltooid bleek. Bij moeilijk te lezen passages is de vermoedelijke tekst tussen rechte haken geplaatst: [vermoedelijke tekst]. Onleesbare teksten worden weergegeven met wit tussen rechte haken: []. In enkele gevallen werd een onvoltooid of nog verhaspelde zinsconstructie voor lezing gereed gemaakt. Om de leesbaarheid te bevorderen verdeelde ik ook de ononderbroken tekst zonder al te veel hoofdbreken in hoofdstukken. Verantwoording daarover leg ik niet af omdat ik dat niet kan: God zegende de greep. Omdat Deel III geen naam had en ik dat jammer vond, maakte ik gebruik van mijn editoriale vrijheid en noemde het [SINE NOMINE], in dankbare herinnering aan Jan Engelman die in zijn gelijknamige bundel een lang en indringend vers wijdde aan Jeanne d'Arc, de vrouw die er ook Joop Poulssen toe heeft gebracht de enige normen en waarden die ertoe doen te erkennen. Te benoemen. Daartoe zette hij zich vele jaren onder die glazen stolp. Ik wens JP postuum alsnog de meelezers die hem tijdens zijn leven niet waren vergund.

Jan Elemans

Huissen
Voorjaar 2004